

Стопански
факултет

Социално- икономическа анализа

Книга 1/2022 (21)

DOI: 10.54664/IJCM3961

Александър Личев*

КОНЦЕПЦИЯ „УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ“ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ЗА СЪВРЕМЕННОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

Aleksandar Lichev

THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT – A CHALLENGE FOR MODERN ENTREPRENEURSHIP

Abstract: The formation of the sustainable development concept is associated with a commitment to discover alternative environmentally friendly solutions that meet the needs of generations in the long run. Fundamental principles, goals and tasks for translating ideas into practice stand out. The focus is on the relationship “economy – society – ecology”. A system of criteria for indicating the degree of resilience is envisaged. Emphasis is placed on the need for entrepreneurs to be aware of modern requirements and to develop responsible business behaviour.

Keywords: sustainable development; global problems; entrepreneurship; natural resources; imbalance.

Въведение

Настоящата разработка засяга значима и особено актуална проблемна област - концепцията за устойчивото развитие. Възникването на тази концепция и нейната популяризация е дълбоко обусловено от етапа, на който се намираме днес. Същината на обосновката за преход към устойчиво развитие откриваме в установилата се в глобален мащаб неблагоприятна, дори критична ситуация.

Разискваните в изследването въпроси касаят състоянието на планетата през последните десетилетия, което е резултат от неправомерно ползване на природни ресурси, нерационално отношение към жизнената среда, недалновидни бизнес-практики и като цяло от свръхинтензивна, но неразумна в основата си антропогенна активност.

Обект на настоящето изследване е развитието на обществата на съвременния етап в неговата противоречивост, нестабилност и разгръщане на поредица от неблагоприятни тенденции.

Предмет на изследването е изясняването същината на концепция „Устойчиво развитие“ появила се като алтернатива на очерталата се глобална криза.

Защитава се тезата, че глобалните проблеми, пред които е изправено човечеството днес, императивно налагат мащабна трансформация в начина на мислене на обществата и в поведението на стопанските субекти, с оглед оцеляване и бъдещ просперитет.

* Александър Личев – докторант по икономика в Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов, e-mail: a.lichev@uni-svishtov.bg

Основната изследователска задача е да се обоснове необходимостта от адаптиране на предприемаческата дейност по посока към практическо претворяване на основните положения на концепцията за устойчивото развитие с поемането на съответно произтичащите отговорности.

1. Състоянието на планетата и глобални предизвикателства

Не може да се премине към конкретиката на изложението на въпросите, без да се изясни един универсален аспект – *ситуацията*. Това е контекстът, върху който започва своето съществуване концепцията за устойчивото развитие. Човечеството като глобална общност, е достигнало определено равнище в своето развитие – точката на насищане – критичната точка, след която се засилват и особено се изострят противоречията на системата, зачестяват неблагоприятните обстоятелства от различен род, довеждайки до невъзможност да се продължи по същия начин. Прогресът придобива обратен знак и респективно се превръща в глобална заплаха. Човечеството не е въвело в разумни граници своите собствени достижения. Най-адекватна мярка за прогрес, според нас, е именно постигането на равновесие, на баланс в системата.

Когато през 1952 г. Алберт Швайцер пристига в Осло, за да му бъде връчена Нобелова награда за мир, той призовава света „да има смелостта да погледне истината в лицето“ и отбелязва: „Човекът е станал свръхчовек, ... но свръхчовекът със свръхчовешка мощ не се е извисил до равнището на свръхчовешкия разум“. Според него морално-екологическият императив се оказва актуална тема във връзка с определянето на подхода към глобалните проблеми на съвременното човечество¹.

Налице е сериозна криза, а параметрите ѝ имат комплексен характер. Това е глобална, всеобхващаща и тежка криза, налагаща смяната на цели системи от стандарти на общностно съществуване. С нея се навлиза се в преломен момент – епоха на глобални трансформации. Кризата е своеобразно „предверие“ към тях. По посока към една оптимистична перспектива, може да се приеме, че се очертава подходящата възможност за преход към ново качество на социално-икономическата система. Разкриват се нови хоризонти на развитие. Това безспорно засяга представителите на бизнеса и по-специално предприемачите – фигурата, тласкаща обществото напред. Началните стъпки винаги са трудни, бавни и проблематични. Вероятно предстои да се измине дълъг път на частични възходи и падения, докато животът на планетата се приведе в ново стабилно състояние, в нов баланс на екосистемата.

Глобалните проблеми и предизвикателства сближават цялото човечество, в т.ч. и предприемачите от различните страни. Удачна парадигма за това обединение е *концепцията „Устойчиво развитие“*.

2. Понятие за устойчивост и устойчиво развитие. Типове устойчивост

Категорията „устойчиво развитие“ се налага като универсална и се популяризира в научни разработки и политически документи. Тя не е еднозначна, а широкообхватна, подлежаща на различни интерпретации и обект на дискусии. Развива се научно направление с интердисциплинарни контури и ярко изразена практическа стойност.

Самият термин “sustainable development“ е с англоезичен произход и е превеждан като „устойчиво развитие“². Така се е и наложил вече в нашата страна. Sustainable Development е включен в научната терминология през втората половина на XX век, за да се обозначи начертаната от „Комисията Брунтланд“, по препоръка на ООН нова стратегия на човешкото развитие. „Устойчиво развитие“ има преди всичко смисъл на „състояние на гъвкаво равновесие“. Обръща се внимание върху имплицитната противоречивост на самия термин „устойчиво развитие“, в който се обединяват привидно противоположни по смисъл понятия: „устойчивост“, предполагаща равновесно състояние, и „развитие“, което е възможно само при условие на постоянен изход от това

¹ Швайцер, А. Етика и култура. С., 1991. // Shvaizer, A. Etika i kultura. S., 1991.

² В по-ранни преводи се среща: „стабилно и сигурно развитие“, а през 18в. Ханс Карл фон Сремски пръв употребява понятието в смисъл на „вечно, продължително“.

състояние на равновесие³. Все пак устойчивостта може да се разбира не единствено като способност да не се нарушава равновесието, но и като стабилност, т.е. способност да се поддържа определено (устойчиво) насочено движение (развитие). Следователно, в понятието „устойчиво“ се влага второ значение: развитие благодарение на което се поддържа (съхранява) благосъстоянието на хората и общественото устройство по пътя на опазването на жизнено обезпечаващите функции на природата⁴. Като по-коректно предлагано понятие, което да замени „устойчиво развитие“ е „балансирано, хармонично и поддържано развитие“; „постоянно, поддържано, непрекъснато, продължително развитие“ и др. подобни⁵. Въпреки различните разсъждения, по-важно е влаганото в понятията съдържание. Последното добре изпъква от някои дефинитивни формулировки. Устойчивото развитие се дефинира като: „*стремеж за политика и начин на живот*“. Преди всичко то се възприема като състояние на икономиката, при което се използват екологични и приемливи решения, така че да не се променят параметрите, влияещи върху човешкия живот⁶.

Разбирано в теоретичен план – като *концепция*, устойчивото развитие съдържа два ключови момента, изразени в понятията: *потребности и ограничения*:⁷ 1) потребности, необходими за съществуване на бедните слоеве от населението, които трябва да бъдат приоритет; 2) ограничения, свързани със състоянието на технологиите и организацията на обществото, и засягащи способността обкръжаващата среда да удовлетвори настоящите и бъдещи потребности.

В центъра на вниманието на тази стратегия за развитие се поставя човекът с неговите разностранни потребности и перспектива за оцеляване. Определено водещ е антропоцентризмът. Своеобразен контрапункт е дефиницията: „Устойчивото развитие е онова развитие, при което въздействието върху обкръжаващата среда остава в пределите на стопанската емкост на биосферата, така че да не се разрушава природната основа за възпроизводството на човешкия живот“⁸.

Необходимо е да се подчертае, че устойчивото развитие се явява *тенденция в световен мащаб*. Възникването ѝ е *обективно обусловено* от състоянието на планетата с нарастващата необходимост от разрешаване на глобални по характера си проблеми, засягащи качеството на жизнената среда и като цяло – оцеляването на човешкия вид. Глобалните проблеми се отразяват все по-осезателно върху развитието на регионите в света, на всяка отделна страна, компания, индивид. Наред с всичко друго, отношението към поставените проблеми силно влияе върху бизнес представянето на съвременните предприемачи и постигането на ключови преимущества в пазарните реалности. От гледна точка на предприятието се касае до постмодерна стратегия на конкурентни предимства.

³ Мельник, Л. Экономика развития. Сумы: Университет, 2006. // Mel'nik, L. Ekonomika razvitiya. Sumi: Universitet, 2006.

⁴ Шимова, О. Основы устойчивого туризма. Минск, „Новое знание“, 2012, с. 12. // Shimova, O. Osnovi ustoichivogo turizma. Minsk, „Novoe znanie“, 2012, s.10

⁵ Смятаме, че терминологията не е без значение, доколкото чрез нея се привнасят различни нюанси. Въпреки, че ще се придържаме към полученото популярност у нас “Sustainable Development”, според нас, това не е подходящият смислов вариант. По-сполучливо би било обозначаването като „стабилно, поддържано“ развитие.

„Устойчиво“ предполага фокусирането върху сили извън системата, които перманентно и упорито се опитват да я ерозират, нарушавайки равновесието ѝ. Но въпросът е – защо отвън, когато проблемите не са привнесени? По-скоро тук е въплътено усещане на подсъзнателно ниво – един психологически момент.

В настоящата ситуация дестабилизираща и разрушителна роля имат вътрешните противоречия в системата, тези, които са се зародили и развили от собствената ѝ тъкан.

„Стабилно“ вече показва насоченост навътре – развитието като характеристика на самата ни система, произтичаща от нейното естество. Стабилно е развитието, положено върху здрав фундамент, собствена надеждна основа, гарантираща недопускане на несигурност, на сериозни неравновесия.

⁶ Калев, Х. Устойчиво развитие. Концепция и области за промяна. 2020 <https://www.novavizia.com/ustojchivo-razvitie-kontseptsiya-i-oblasti-za-promyana/>

⁷ Шимова, О. Основы устойчивого туризма. Минск, „Новое знание“, 2012, с. 11. // Shimova, O. Osnovi ustoichivogo turizma. Minsk, „Novoe znanie“, 2012, s.10

⁸ Данилов-Данильян, И. Устойчивое развитие. – „Россия на пути к устойчивому развитию. М., 1996, с. 5. // Danilov-Danil'yan, I. Ustoichivoe razvitie.-, Rossiya na puti k ūstoichivomu razvitiu. M., 1996, s. 5.

Устойчивостта и ефективността на бизнеса са тясно свързани. В този смисъл смятаме, че новата стратегия би била полезна за нашите предприемачи, изправени пред многобройни трудности и редица предизвикателства. Самото ѝ приемане и претворяване в дейността би се оказало огромно предизвикателство, засягайки стереотипи и манталитет.

Характерни са два основни типа устойчивост: устойчивост от първи род и устойчивост от втори род.

1) Устойчивостта от първи род е свойство на системата след излизането ѝ от равновесие да се връща отново към своето изходно състояние. Системата се запазва „неизменна“ – т.е. същата, както е съществувала до момента.

2) При устойчивостта от втори род след излизане от равновесие се извършва преход на системата в ново равновесно състояние, неидентично с предишното. Това е преход на друго равнище на съществуване на самата система.

Устойчивостта от първи род се отнася до статичното равновесие, а устойчивостта от втори род – до динамичното равновесие. Природното равновесие (хомеостаза) се явява динамичен баланс под формата на непрекъснато веществено-енергетично обновяване със съхраняване на основните качествени характеристики и количествени параметри, които еволюирайки водят до преход в ново качествено състояние или до фазата на разрушение (дисбаланс)⁹. В сложните социално-икономически системи също са налице двата типа равновесие, засягащи статиката и динамиката на протичащите в тях процеси. От особена значимост обаче е изучаването именно на динамиката на различните по характера си процеси, изследването на измененията във времето и пространството.

Необходимо е да се поясни, че макар и близки, понятията „равновесие“ и „устойчивост“, не се припокриват. Устойчивостта е по-широкообхватно понятие, снемаша в себе си понятието за равновесие. Това означава, че равновесието е само предпоставка за устойчивост, но то е едно от абсолютно задължителните условия. Устойчивостта е универсално свойство на всяка система: биологична, икономическа, техническа и др. Тя се отнася до способността ѝ да функционира ефективно, въпреки неблагоприятните въздействия от страна различни по характера си фактори, да се запазва в рамките на определени параметри, които са обективно детерминирани като състояние на минимум и състояние на максимум за нея. Количествените и качествените изменения в системите са неизменно присъщи на развитието. Те са в основата на прогреса, съхранението, разпадането. Това стои и в основата на разграничението между базовите понятия „устойчив ръст“ и „устойчиво развитие“. *Устойчивият ръст* обозначава еднопосочни положителни изменения по отношение на количествените параметри в системата. От своя страна, *устойчивото развитие* се обвързва повече с качествените параметри. При него се предполага възможност за отстъпление от положителното значение на ръста в полза на качествените характеристики. Въпреки периодически отрицателни или нулеви резултати, сумарният резултат от движението и изменението за продължителен период от време като цяло следва да има положителна насоченост.

3. История на концепцията за устойчивото развитие

Фрагментарни разсъждения относно необходимостта от ограничаване неконтролираното задоволяване на потребности във връзка с ограничените природни ресурси се срещат още в далечните периоди от историята на човечеството. Едва обаче през 18. век Томас Малтус, прозира действително сериозните все по-нарастващи неблагоприятни тенденции. Той отчита фактът, че населението на света се увеличава в експоненциална прогресия, докато увеличението на производството на храни и ресурси се извършва в аритметична прогресия. На основата на установената непропорционалност в растежа се изказва предположението за неминуемо предстоящ глад, болести, войни и други бедствия – в дългосрочна перспектива. За времето си тези идеи не получават необходимия обществен резонанс, макар да са обект на някои спорове в научните среди. След средата на 20-ти век назряват предпоставките идеите на Малтус да придобият особена актуалност.

⁹ Шимова, О. Основы устойчивого туризма. Минск, „Новое знание“, 2012, с. 10. // Shimova, O. Osnovi ustoichivogo turizma. Minsk, “Novoe znanie”, 2012, s. 10

Може да се каже, че те служат като база на някои разсъждения на представителите на Световни организации, занимаващи се с глобалните заплахи.

Футуролозите днес изработват различни модели, с които се стремят да прогнозираят развитието на света. За първа по-значима стъпка се счита учредяването през 1968г. на неофициална организация от италианския икономист индустриалец Аурелио Печей, известна като Римски клуб. Този клуб си поставя за цел *да изследва и опознае променящите се и взаимно обвързани помежду си икономика, политика, природа и общество*. При учредяването участват 30 учени – преди всичко икономисти, социолози, еколози. Впоследствие, през 1973 г Римският клуб е регистриран като международна организация с център Женева¹⁰.

Първият доклад на Римския клуб – „Граници на растежа“ /1972/ е разработен под ръководството на проф. Денис Мидоуз. В него се визират пет основни неблагоприятни световни тенденции, силно обвързани помежду си: засилващата се индустриализация, бързият растеж на населението, гладът като световно явление, изчерпването на невъзобновяемите природни ресурси, влошаването състоянието на околната среда¹¹. За да се спаси човечеството от екологичен колапс се препоръчва ограничаване на икономическия растеж, като до началото на 21-то хилядолетие той да се превърне в нулев.

Докладът се явява критика на сляпата вяра в техническия прогрес и т.нар. технологичен оптимизъм. Именно този документ, сигнализиращ широката общественост за глобални за човечеството заплахи, поставя начало на серия от призови. Учени и общественици недвусмислено подчертават основния проблем – неограничения ръст на производство и потребление.

Особена популярност получава Вторият доклад на Римския клуб на М. Месарович и Е. Пестел „Човечеството пред избор“ 1974 г.¹² Той оказва сериозно влияние върху насоката на изследване на проблемите през следващите десетилетия. Конструираният модел отново е песимистичен по характера си, но в отличие от предходния доклад – не се предвиждат всеобща катастрофа в близките 100 години, а се твърди, че катастрофата ще обхване само отделни региони и то в различно време. Тя ще стане глобална като следствие от верижна реакция. Авторите приемат, че към края на 21-вото столетие всички природни ресурси ще бъдат изчерпани при положение, че не се премине към т.нар. *ограничен растеж*. Макар да се визира една тревожна тенденция, концепцията е значително по-гъвкава от теорията за „нулев растеж“. Издига се призивът за хармонично развитие на човечеството чрез „революция в съзнанието“.

„Извън Ерата на разхищението“ (1976 г.) е друг доклад на представителите на Римския клуб на Денис Габор, Александър Кинг и др., в който се поставят проблемите на непрекъснатото изчерпване на енергийните и продоволствените ресурси на планетата, заради тяхното нерационално и неефективно използване. Според авторите, тези проблеми е трудно да се разрешат, но могат да се ограничат посредством *разумно управление и използване на ресурсите с отказ от разточителство*. Обосновава се необходимостта да се използват възможностите на напредналата наука и техниката, за да се осигуряват енергия, суровини и продоволствия за човечеството.¹³

Докладите на Римския клуб имат характера на *прогнози*, направени от учени във връзка с: глобалното замърсяване на планетата и настъпването на евентуален колапс, икономическата, демографска и екологична криза, изхранването на гладуващото население, постигането на равновесие между обема на промишлената продукция, населението и ресурсите и т.н. Прогнозите биват квалифицирани като „песимистични“, „оптимистични“, „алармистки“ и пр.¹⁴

¹⁰ Печей, А. Качеството „човек“. С., 1987, с. 41. // Pechei, A. Kachestvoto „chovek“. S., 1987, s. 41.

¹¹ Личев, Т. Екология и опазване на природната среда. Ч. I. Свищов, 2012, с. 83. // Lichev, T. Ekologiya i opazvane na prirodната среда. CH. I, Svishtov, 2012, s. 88.

¹² Mesarovic, M. et E. Pestel. Strategie pour de mein. Paris, 1974.

¹³ Маринов, Х. Биоикономика. (Икономическа екология). Свищов, 1984. // Marinov, H. Bioikonomika. (Ikonomicheska ekologiya). Svishtov, 1984.

¹⁴ Сирашки, Г. и Т. Личев. Екология. В. Търново, 2006, с. 235–236. // Sirashki, G. i T. Lichev. Ekologiya. V. Turnovo, 2006, s. 235–236.

Може да се констатира, че заедно с нарастване на научния интерес във връзка с глобалните проблеми, расте и международната политическа активност. След Стокхолмската конференция на ООН (1972) се преминава към търсене на алтернативи екологичните проблеми да бъдат решавани по отделни региони, като път към тяхното решение на ниво „планета“.

По отношение на поставените въпроси изключително значим е „Докладът Брунтланд“, публикуван през 1987 г. от Световната комисия по околна среда и развитие. Той е фундаментален във връзка с формирането на концепцията за устойчиво развитие. Приема се че посоченият документ представлява официалната обосновка на необходимостта от преминаването на цялото човечество към устойчиво развитие “sustainable development”¹⁵. Докладът е дело на норвежкия министър председател г-жа Гру Брунтланд и е спонсориран от „Организацията на обединените нации“ (ООН). Този доклад изследва околната среда. В неговия фокус попадат причините за влошаването качеството на околната среда, откъдето се определят и възможните насоки за преодоляване на негативни последици. Ударението се поставя върху дългосрочния успех, в противовес на разбирането за максимална, бърза, но краткосрочна печалба – печалба „на всяка цена“.

Разсъждавайки върху историческото значение на представения доклад, ще си позволим да изведем в изчистен вид водещите принципи, около чието споделяне следва да се сплоти цялото човечество. Тези принципи са: *балансираност; отговорност; справедливост; разумност; ефективност*. Инициаторите определено декларира претенции за всеобхватност, историческа перспектива и, бихме добавили, безусловност. Считаме, че появилата се концепция „Устойчиво развитие“ по характера си е своеобразен „революционен акт“. Това не е просто концепция, а *парадигма*,* и е максимално адекватна на намерените условия. Тази парадигма има потенциала да смени цели системи от стандарти и да утвърди радикално нови критерии за прогрес. Прекъсва се една линия на развитие (стопанско и др.) и се очертава нов път с нови перспективи. Съответно, разкриват се възможности за изява на личности с друг тип нагласа – по-алтруистична, по-отговорна. Тяхното формиране се оказва приоритет на епохата¹⁶.

На конференция в Рио де Жанейро през (1992 г.) специална Асамблея на ООН приема „Програма XXI век“ (Agenda), в която са формулирани основните принципи и конкретните изисквания, които да спазва всяка отделна страна. На преден план излиза необходимостта от глобално партньорство и изграждане на устойчиво общество. Водещата теза е: *Застрашаващата човечество глобална екологична катастрофа може да бъде избегната, ако в своето развитие страните се стремят да не изтощават природните ресурси и да създават подходящи условия за самовъзстановяване на природата*.

Началото на 90-те години на 20-ти век е моментът, от който концепцията за устойчивото развитие определено започва да доминира като водеща за стопанските субекти в целия свят. През 1997 г. Джон Елингтън формулира т.нар. „тройна цел“ на устойчивото развитие на бизнеса, изразена във формулата: хора – планета – печалба (People – Planet – Profit, или 3-те „П“). Това са три приоритета, изложени в съответна последователност. На Световния икономически форум в Давос, Швейцария през 1999 г. е представен т.нар. Глобален договор (Global Compact). По същността си този документ е едно послание, отправено към бизнес-лидерите от целия свят.

На Международна среща на високо равнище в Йоханесбург, проведена през 2002 година се отчита, че продължава да се използва „сценарият“ на неустойчивото развитие. При положение, че не бъдат преобърнати съществуващите тенденции, прогнозата е до 2100 година да се достигне до изчерпване на питейната вода и атмосферния въздух на планетата. Констатацията налага като абсолютен императив на 21-вото столетие да се осъществят сериозни стъпки към *практическото реализиране* на концепцията за устойчивото развитие.

¹⁵ Нашето общо бъдеще. С., 1989. // Nasheto obshto budeshhte. S., 1989.

¹⁶ Понятието „парадигма“ е въведено от професора в Харвардския университет Томас Кун и популяризирано в неговия труд от 1970 г. „Структура на научните революции,“ (Кун, Т. Структура на научните революции. С., 1996.) Парадигмата се явява концептуална схема, нова рамка, нов стандарт, нов светоглед, фундаментален изходен момент в развитието. На нейна база се усвоява опит, осмислят се факти, строят се теории. Доминиращата парадигма насочва развитието във всички области и в този смисъл на нея следва да се подчини и подготовката на бъдещите предприемачи.

В началото на 21-то столетие концепцията за устойчивото развитие все повече се популяризира сред корпорациите в качеството на глобална стратегия, даваща надежда за постигане на така необходимия *баланс между интересите на бизнеса, обществото, бъдещите поколения*.

На база посочените документи биха могли да се изведат *основните принципи на устойчивото развитие*:¹⁷

1. Задоволяване настоящите потребности по начин, позволяващ на бъдещите поколения да могат да задоволят своите потребности поне в същия размер, както съвременното общество.

2. Пестеливо използване на природните ресурси и възстановяване на нарушеното екологично равновесие.

3. Прилагане на комплексен подход към икономиката и околната среда, разглеждани като единно цяло.

4. Справедливо разпределение на разходите за опазване на околната среда между отделните страни и между сегашното и бъдещите поколения при налагане на широко международно сътрудничество за решаване на глобалните екологични проблеми.

5. При оценка икономическата ефективност от всяка стопанска дейност да се имат предвид и разходите за опазване и възстановяване на околната среда

6. Под „устойчиво“ развитие следва да се има предвид още екологосъобразно икономическо развитие.

Може да се открие съществено разграничение от класическото разбиране в рамките на утилитаризма (учението на Джереми Бентам), в контекста на който общественото благо се разбира предимно като икономическо благосъстояние. Съвременният етап добре илюстрира недостатъчността на този критерий. Става ясно и че „невидимата ръка на пазара“, проявяваща се посредством конкурентните механизми, не е достатъчна като регулатор на развитието. Действието на пазарните сили следва да се постави в определени рамки, да отговаря на определени условия и да е обект на пряко и/или косвено регулиране. „Политиката на устойчив икономически растеж не изключва основните пазарни инструменти... Тъкмо обратното, те трябва да бъдат използвани оптимално. Необходимо е да се прецени правилно съотношението между икономическите и технически подходи, характерът на административните правила, да се балансират и синхронизират регулативните механизми на локално национално регионално и глобално равнище.“¹⁸

4. Аспекти на устойчивото развитие – цели и задачи

Характерни са три основни аспекта (измерения) на устойчивото развитие: *икономическа устойчивост, социална устойчивост и екологична устойчивост*. В този смисъл устойчивото развитие се отнася до *постигането на баланс между социалните и екологичните принципи, като социално оправдано и екологосъобразно икономическо развитие*¹⁹.

В концепцията за устойчивото развитие се посочват съответни *цели и задачи*, извеждани от най-актуалните проблеми в набелязаните три аспекта.

В социален аспект целите са: борбата с бедността, неравенствата и неравнопоставеността, недоволството и неудовлетвореността от формите и характера на социално взаимодействие, конфликтите в общностите и между тях.

В икономически аспект се засяга: създаване условия за развитие и просперитет на стопанството (икономически просперитет), производство на необходимите за обществото блага във връзка с осигуряване финансово-икономически стимули за представителите на бизнеса.

В екологичен аспект: опазване на основните природни дадености /ресурси/ и възстановяване на баланса между природа и общество; екологично равновесие, обезпечаване живота на бъдещите поколения на планетата, оцеляване.

¹⁷ Цит. през **Личев, Т.** Екология и опазване на природната среда. Ч. I. Свищов, 2012, с. 88. // **Lichev, T.** *Ekologiya i opazvane na prirodната среда*. Ч. I. Svishtov, 2012, s. 88.

¹⁸ **Гечев, Р.** Природни ресурси и икономически растеж. – *Икономика* 21, година I, кн.1, 2011, с. 6–8. // **Gechev, R.** *Prirodni resursi i rastezh*. – *Ikonomika* 21, godina I, kn.1, 2011, s. 6–8.

¹⁹ **Кинг, А. и Б. Шнайдер.** Първата глобална революция. С., 1992, с. 28–32. // **King, A. i B. Shnaider.** *Purvata globalna revolyutsiya*. S., 1992, s. 28–32.

В някои случаи се добавя и *четвърти аспект - устойчиво управление*, което засяга и *корпоративното равнище*: стратегически мениджмънт и стратегическо планиране, гъвкавост на бизнеса, управление на човешкия капитал, управление на информацията, корпоративна социална отговорност.

Въпреки относителната автономност, трите основни аспекта формират единна система, като функционират паралелно и в строг синхрон помежду си. В зависимост от това на какво ниво се изследва устойчивото развитие, неговите три основни компонента се изпълват с различно съдържание.²⁰ Проучванията биха могли да касаят пречупването елементите на устойчивото развитие съобразно отделното предприятие, териториална структура (регион, община), макроикономически системи и т.н./ Специфичните за всяка една сфера **задачи** са представени на фиг. 1.

Източник: Шимова, О. Основы устойчивого туризма. Минск, „Новое знание“, 2012, с. 13.

Фигура 1. Задачи на устойчивото развитие

Задачи в икономическата сфера са: постигане икономическа ефективност, ръст на икономиката, степен на икономическа стабилност и др. Стремешът е да се повиши рентабилността на световната икономика и да се противодейства на икономически кризи, проявяващи се под многообразни форми и на различни равнища.

Към *задачите в социалната сфера* спадат: борба с бедността и осигуряване благосъстоянието на населението, справедливост, продължителност на живота, постъпателно развитие на здравеопазването, изкуствата, културата, спорта и др. В *социално-демографски аспект* се застъпва разбирането за необходимостта от преодоляване растящата пропаст в начина на живот между бедни и богати, както в отделните страни, така и между различните (бедни и богати) страни в света.

Задачи в екологичната сфера са: ангажираност по отношение запазването целостността, чистотата, богатството на съществуващата екосистема, балансирано и рационално природоползване с обезпечаване възможности за възстановяване на биоресурсите и биоравновесието и др. Визираните задачи могат да се конкретизират, свеждайки се до по-детайлни правила и предписания. Формулираните различни задачи на практика маркират пътищата за последователно и систематично придвижване към целите на устойчивото развитие.

Поддържаеме позицията, че ключът за успешното справяне с натрупващите се днес негативи е да се открият пътища за преодоляване на привидната противопоставеност, несъвместимост и да се съгласуват отделните аспекти. Това означава, че разрешаването на проблемите от всяка една сфера ще се яви предпоставка и абсолютно условие за разрешаване на тези в останалите сфери. Взети поотделно, на съвременния етап проблемите вече не могат да получат задоволително и трайно решение. Това са проблеми от твърде сложно естество, имащи комплексен характер и полифакторна обусловеност.

²⁰ Каменов, К., Тодоров, Т. и П. Пенчев. Устойчивото развитие. В. Търново, 1996, с. 89. // Kamenov, K., Todorov, T. i P. Penchev. Ustoichivoto razvitie. V. Turnovo, 1996, s.89

Съвременният предприемач не може успешно да развива своята делова активност без да отчита и следва визираните цели на устойчивото развитие. Новите принципи трябва да се вменят в съзнанието и да бъде разбрано, че новият път, адекватен на реалностите и актуалните съвременни потребности, е пътят към успеха.

Политиката на устойчиво развитие включва, както поведението на потребителите, така избора на производителите²¹. Като необходимо условие във връзка с наличието на устойчиво производство се счита продукцията да нараства пропорционално с нарастване на инвестициите, целящи опазването на околната среда. Когато принципът на устойчивото потребление и устойчивото производство се наруши, съответната държава следва да въвежда регулаторен механизъм с цел възстановяването на баланса между икономическия растеж и опазването на околната среда.

От друга страна, обръщайки внимание на условията, бихме приели, че може би установилите се „добри практики“ биха могли да спомогнат за моделиране поведението на потребители, производители, търговци по посока повишаване на отговорното отношение към заобикалящия свят.

5. Критерии за устойчиво развитие

Оценяване степента на устойчивост в развитието се осъществява на база *система от критерии и показатели*. В качеството на критерии за устойчивото развитие могат да се използват намаляването природоемкостта на икономиката и съкращаване относителния дял на природо-експлоатиращите (добивни) отрасли, както по обема на производството така и по инвестициите; също – ограничаването потреблението на стоки и услуги съобразно асимилационните и репродуктивни възможности на биосферата.

Според един от основателите на „екологичната икономика“ проф. Г. Дейли, при обосноваването на критериите за устойчивост следва да се въведат следните ограничения:

- 1) Възобновяемите ресурси следва да се потребяват на равнище, непревишаващо темпа на прираста от техните запаси.
- 2) Съобразно мярката на изчерпване на невъзобновяемите ресурси е необходимо да се разработват възобновяеми стоки-заместители.
- 3) Замърсяването трябва да бъде ограничено до нивото на способността на обкръжаващата среда да го асимилира.

Съблюдаването на критериите ще позволи да се съхрани обкръжаващата среда и да се обезпечат приемливи икономически условия за живот на настоящото и на бъдещите поколения²².

Що се отнася до показателите, те могат да бъдат, както количествени, така и качествени. Показателите се разпределят в категории в зависимост най-често от сферата на развитие (класификация на Кайнер)²³. По този начин най-често наборът от показатели съдържа три групи:

- *икономически показатели* (източници на суровини енергийни източници производство и консумация на енергия, източници на труд и други);
- *социални показатели* (продължителност на живота, реални доходи, заетост, здраве други);
- *екологични показатели* (атмосфера, вода, гори, обработваема земя и др.).

Най-късно се добавя и *четвърта група показатели – т.нар. институционални показатели*. Те имат отношение към националните и международни правови механизми.

Съобразно предложението Работен списък на комисията на ООН за устойчиво развитие (UNCSD), разпределението на показателите се извършва именно в тези четири категории, като най-голям е броят на екологичните показатели. Показателите корелират помежду си, тъй като се

²¹ Добрева, Ю. Оптимизационното моделиране при изследване на устойчивото развитие. Автореферат. С., 2011, с. 24–25. // Dobрева, Y. Optimizatsionnoto modelirane pri izsledvane na ustoichivoto razvitie. Avtoreferat. S., 2011, s. 24–25.

²² Според изследователите силната устойчивост не означава на всяка цена да се съхранят всички биологични видове и невъзобновяеми ресурси в които са изразходени, а по-скоро да се осъществи компенсация посредством влагането на част от получената печалба във възобновяеми природни капитал.

²³ Keiner, M, History definitions and models of sustainable development. Zurich, 2005.

явяват взаимозависими. Характерно за тях е че се индикират в някаква конкретика – т.е. на база определен брой избрани индикатори, специфични за различните групи (категории) показатели.

Изработването на системата за индикиране стойностите на показателите се извършва на различни нива. (Световни организации като органи, функциониращи към ООН, към Европейския съюз – Европейска статистическа Комисия и други). В международен мащаб се изработват най-важните приоритети на международно сътрудничество и насърчаване на интеграцията, координират се действията на различните страни, определят се глобални норми и се следи за тяхното прилагане.

Много характерно е, че показателите могат да се конкретизират съобразно страна, сектор, предприятие. Те се използват в качеството на информационно-управляващ развитието инструментариум.

При характеризиране на различни аспекти в отделните страни статистиката използва главно три групи показатели, отнасящи се до действащи сили, състояние, реакция:

1/ показатели в качеството им на *въздействащи сили* върху развитието (DF – Driving forces);

2/ показатели качеството им на *последствия*, ефекти от въздействащите сили (S-State);

3/ показатели в качеството им на *отговор* – мерки по преодоляване или предпазване от негативните ефекти върху устойчивото развитие (R – Response).

Използването на подобна класификация на показателите се наблюдава при вземането на решения на различни равнища на управление в рамките на определени, сравнително краткосрочни периоди²⁴.

Изработването на системата от показатели за устойчиво развитие на България, представено в обзора „Устойчиво развитие на България“, се свързва със съвместен проект на Националният статистически институт и Евростат в сътрудничество с дирекция „Енергийна стратегия“ към Министерство на икономиката и енергетиката²⁵. То е съгласувано със Стратегията за устойчиво развитие на ЕС. Предлага се приложение на класификацията, в която се предвижда отчитане не само на постигнати резултати, но и на параметрите на самия процес на устойчиво развитие. Това е целесъобразно, доколкото на практика той се осъществява на етапи. Съответно групите са три: за оценка на процеса, за оценка на резултатите, за оценка на ефективността²⁶.

Като цяло стремежът е да се постигне оптимална прецизност при отчитане на стойностите. Това създава затруднения главно при работа с качествените показатели, като в инструментариума за тяхното изследване се използват предимно данни от анкетни проучвания и др. Нито едно от отчитанията не може да бъде абсолютно точно, но е възможно да се улови общата насока – тенденцията в развитието на системата, което е действително ценното.

Закономерност на този етап е, че при отчитане стойностите на показателите се открива постигането на определени нива на устойчивост предимно в икономическата сфера, но опазването на околната среда като цяло има неустойчив характер, както е и в нашата страна.

Следователно, към настоящия исторически момент е налице перспективна тенденция, на която се възлагат големи очаквания. Концепция „Устойчиво развитие“ е фокус на глобални инициативи и е рамка за дейността на Европейски структурни и инвестиционни фондове. Освен активната дейност, развивана от страна на международни организации, световни форуми, регионални срещи, на национално ниво се предприемат редица инициативи. Правителства и институции в отделните държави провеждат системна политика, свързана с разяснявания на национални форуми, също – на равнището на отделни териториални общности, отрасли и сектори, различни сфери на дейност в обществото. Организиран се кръгли маси и срещи, ориентирани към теоретико-приложни аспекти. Осъществяват се опити за реализация посредством различни проекти.* (* Чисто практическото приложение на концепция „Устойчиво развитие“ заслужава да бъде обект на специални разработки.)

²⁴ Манолов, М., К. Жейнов и В. Янакиев. Екология. В., 2007, с. 270–271. // Manolov, M., K. Zheinov i V. Yanakiev. Ekologiya. V., 2007, s. 270–271.

²⁵ <http://www.nsi.bg/bg/content/5301/устойчиво-развитие/>

²⁶ Михайлова. Е. Бенчмаркинг. М., 2003. // Mikhaïlova.E. Benchmarking. M., 2003.

Следва да се посочат специалното внимание и усилията за обвързване на концепцията с дейността на образователните институции у нас – на ниво подрастващи и на ниво бъдещи професионалисти-предприемачи. Идеите се имплантират и осмислят на организирани обучения и срещи за обмяна на виждания и опит. Търсят се пътища за претворяване в живота. Концепция „Устойчиво развитие“ се оказва без алтернатива, безусловно налагаща се на съвременния етап на фона на глобални заплахи и сериозна криза.

Заклучение

Концепцията за устойчивото развитие е отрицание на традиционния вариант: високо благоденствие посредством максимално и хищническо използване на природните ресурси до пълното им изчерпване, интензивно замърсяване и увреждане на окръжаващата среда с продукти на цивилизацията. Концепцията приема като единствено възможен, целесъобразен, разумен вариантът, свързан с умерено благоденствие при съобразяване с последиците за околната среда, с мисълта за бъдещето на поколенията. Рационалният подход в установилата се екологична ситуация се явява именно *хуманитарният подход*. Екологичните противоречия следва да бъдат осмислени откъм тяхната нравствена страна – отвъд позициите на локални, частни или социално-политически интереси, като бъдат подчинени на идеята за постигане на общочовешко единство.

Като цяло въпросите, поставяни в контекста на концепцията за стабилен растеж, опират до промяна в начина на мислене на човека, до формиране на нов тип ценностна система. Една съвременна „*еко-философия*“ би могла добре да подкрепи задачите в икономическата област. „Преразглеждането на ценностите предполага преразглеждане на разбирането за добро и зло. Механистичният възглед за света налага представата за доброто като мощ, власт, превъзходство; за полезно – всичко онова, което увеличава мощта. Така се налага моделът на себеналагане, себеутвърждаване, господство, експлоатиране и манипулиране. Унищожаването на природата е следствие от този модел на поведение“²⁷.

Приведеното все по-настоятелно тласка към търсене на алтернативи, на нови пътища за развитие и растеж. Твърде високи изисквания попадат върху предприемачеството, едва проходящо в някои страни от Източна Европа. От нашите предприемачи, също както и от представителите на мащабните транснационални корпорации от развития свят, се очаква да участват в споделянето на отговорностите за решаването на комплекса от глобални проблеми и постигане на устойчиво развитие. Същевременно повишаването степента на тяхната образованост, получаването на съвременни знания и компетенции относно тенденциите в съвременния свят и в бизнеса, както и във връзка с необходимостта от устойчив икономически растеж, е инвестиция в човешкия капитал и би допринесло за по-успешни предприемачески изяви. Считаме, че в тази връзка може да се очаква и повишаване мотивацията на предприемачите да развиват активно и отговорно своя бизнес.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гечев, Р. Природни ресурси и икономически растеж. – Икономика 21, година I, кн.1, 2011, с. 6–8. // **Gechev, R.** Prirodni resursi i rastezh. – Ikonomika 21, godina I, kn.1, 2011, s. 6–8.
2. Данилов-Данилъян, И. Устойчивое развитие. – „Россия на пути к устойчивому развитию. М., 1996, с. 5. // **Danilov-Danil’yan, I.** Ustoichivoe razvitie. – „Rossiya na puti kŭm ustoichivoto razvitie. М., 1996, s. 5.
3. Добрева, Ю. Оптимизационното моделиране при изследване на устойчивото развитие. Автореферат. С., 2011, с. 24–25. // **Dobрева, Y.** Optimizatsionnoto modelirane pri izsledvane na ustoichivoto razvitie. Avtoreferat. S., 2011, s. 24–25.
4. Калев, Х. Устойчиво развитие. Концепция и области за промяна. 2020 <https://www.novavizia.com/ustojchivo-razvitie-kontseptsiya-i-oblasti-za-promyana/> // **Kalev, H.** Ustoichivo razvitie. Kontseptsiya i oblasti za promyana, 2020.

²⁷ **Мирчева, И.** Екологическата етика като природна наука – В: Моралът и глобалните проблеми на съвременността. С., 2000. // **Mircheva, I.** Ekologichnata etika като prirodna nauka – V: Moralŭt i globalnite problemi na sŭvremennostta. S., 2000/ .

5. **Каменов, К., Тодоров, Т. и П. Пенчев.** Устойчивото развитие. В. Търново, 1996, с. 89. // **Kamenov, K., Todorov, T. i P. Penchev.** Ustoichivoto razvitie. V. Tŭrnovo, 1996, s. 89.
6. **Кинг, А. и Б. Шнайдер.** Първата глобална революция. С., 1992, с. 28–32. // **King, A. i B. Shnaider.** Pŭrvata globalna revolyutsiya. S., 1992, s. 28–32.
7. **Кун, Т.** Структура на научните революции. С., 1996.
8. **Личев, Т.** Екология и опазване на природната среда. Ч.І, Свищов, 2012, с. 88. // **Lichev, T.** Ekologiya i opazvane na prirodната среда. Ч.І, Svishtov, 2012, s. 88.
9. **Манолов, М., К. Жейнов и В. Янакиев.** Екология. В., 2007, с. 270–271. // **Manolov, M., K. Zheïnov i V. Yanakiev.** Ekologiya. V., 2007, s. 270–271.
10. **Маринов, Х.** Биоикономика. (Икономическа екология). Свищов, 1984. // **Marinov, KH.** Bioikononika. (Ikononicheska ekologiya). Svishtov, 1984.
11. **Мельник, Л.** Экономика развития. Сумы: Университет, 2006“. // **Melnik, L.** Ékonomika razvitiya. Sumi: Universitet, 2006“.
12. **Мирчева, И.** Екологическата етика като природна наука– В: Моралът и глобалните проблеми на съвременността. С., 2000. // **Mircheva, I.** Ekologichnata etika като prirodna nauka– V: Moralŭt i globalnite problemi na sŭvremenността. S., 2000.
13. **Михайлова, Е.** Бенчмаркинг. М., 2003. // **Mikhailova. E.** Benchmarking. M., 2003.
14. Нашето общо бъдеще. С., 1989. // **Nasheto obshto bŭdeshte.** S., 1989.
15. **Печей, А.** Качеството „човек“. С., 1987, с. 41. // **Pechei, A.** Kachestvoto „chovek“. S., 1987, s. 41.
16. **Сирашки, Г. и Т. Личев.** Екология. В. Търново, 2006, с. 235–236 // **Sirashki, G. i T. Lichev.** Ekologiya. V. Tŭrnovo, 2006, s. 235–236.
17. **Швайцер, А.** Етика и култура. С., 1991 // **Shvair, A.** Etika i kultura. S., 1991.
18. **Шимова, О.** Основы устойчивого туризма. Минск, „Новое знание“, 2012, с. 10. // **Shimova, O.** Osnovi ustoichivogo turizma. Minsk, „Novoe znanie,, 2012, s. 10.
19. **Keiner, M.,** Keiner, M. History, Definition(s) and Models of Sustainable Development. Zürich, 2005.
20. **Mesarovic, M. & Pestel, E.** Strategie pour de mein. Paris, 1974.
<http://www.nsi.bg/bg/content/5301/устойчиво-развитие/>